

—

OSVRTI, PRIKAZI,
RECENZIJE

—

KEN WILBER

TRUMP AND A POST-TRUTH WORLD

Boulder: Shambhala. 2017, str. 149.

Započnimo pitanjem: Možemo li uopće tvrditi da jedan čovjek – ili ljudska institucija – objektivno bolje (npr. istinitije, sveobuhvatnije, moralnije) promišlja političko od drugoga? Svatko će od nas imati uvjerenje utemeljeno na našim osobnim i parcijalnim političkim stavovima, no možemo li se pozvati na dublje načelo koje bi nas vodilo prema objektivnosti u ovakvim procjenama? Ovo je pitanje od presudne važnosti u današnjem svijetu velikih proturječja: strahovite međupovezanosti, a ujedno antagonizirane podijeljenosti, sve veće relativizacije tradicionalnih sustava mišljenja, pa često i samog koncepta istine, a ujedno galopirajuće količine informacija, globalnih izazova potencijalno kataklizmičkih razmjera, ali ujedno i najava spasonosnih rješenja za tisućljetne ljudske probleme. Stoga, koga ili što bismo trebali, i zašto, slušati kao pojedinci, ali i grupe ljudi?

Ken Wilber u knjizi “Trump and a Post-Truth World” smatra da je pronašao upravo takvo načelo, teorijsku poziciju koja nam objektivno i znanstveno ukazuje na bolje i lošije perspektive u promišljanju čovjeka i politike, a utemeljuje ga u razvojnoj psihologiji i evolucijskoj teoriji, kako pojedinaca tako i društava u cjelini.

Paralelno, primjenjujući svoju teoriju na konkretan politički trenutak u kojemu je za predsjednika SAD izabran Donald Trump, nudi nam ne samo svoje objašnjenje uzroka njegova dolaska na vlast, već i nužne promjene koje, po njemu, svi zajedno moramo implementirati kako bismo zapadni svijet vratili na pozitivan razvojni smjer.

Wilber je izrazito osebujan učenjak, ne samo po sadržaju i sveobuhvatnosti svoje misli, već i po svojim životnim odabirima. Stoga je korisno spomenuti nekoliko kontekstualizirajućih biografskih crtica. Naime, Wilber je studirao medicinu jednu godinu na Sveučilištu Duke, a kasnije i biokemiju nekoliko godina. No, shvativši da ne želi klasičnu akademsku karijeru, odustao je od daljnjeg formalnog studija. Umjesto toga, svo je vrijeme i napore posvetio studiranju prema vlastito definiranom kurikulu i pisanju knjiga iz područja filozofije i psihologije, kako one istočne tako i zapadne. Tako je do sada objavio 22 knjige koje su prevedene na 25 jezika uključujući i hrvatski, a ova mu knjiga, premda se politike doticao i ranije,

predstavlja prvu s eksplicitno političkom tematikom. Smatra se važnim misliocem u globalnim okvirima u tematskim područjima svijesti, transpersonalne psihologije, zapadne i istočne psihologije, filozofije „velike slike”, te svoje vlastite Integralne teorije. Relevantan je i u akademskom svijetu, što potvrđuje i broj citata njegovih knjiga koji se mjeri u tisućama za najzapaženija djela.

Govorimo, dakle, o pokušaju razumijevanja suvremenog političkog trenutka i fenomena Donalda Trumpa analizom najširih mogućih silnica koje su na njega utjecale. Takav pristup, koji namjerava pronaći najdublji mogući uzrok svih lakše uočljivih ili površnijih uzroka već u svojoj zamisli obećava mogućnost odgovora koji bi bio temeljniji, a time i važniji i uvjerljiviji. Mana mu je, jasno, mogućnost da se rasprši u općenitosti i neprijemljivosti. Wilber se u ovoj knjizi približio potonjoj mogućnosti, no ipak je zadržao koherentnost i, promatrajući knjigu u cjelini, ostvario cjelovitu argumentacijsku strukturu.

Ken Wilber je utemeljitelj Integralne teorije. (Meta)teorija je to koja tvrdi da može razumjeti i pospješiti odnos između različitih područja i načina ljudske spoznaje te je utoliko svojevrсна „teorija svega”, pokušaj holističkog sagledavanja stvarnosti i ljudskog iskustva. Osnova Integralne teorije je AQAL model (“All quadrants, all levels” – „Svi kvadranti, sve razine”). Kvadranti se odnose na četiri područja omeđena osima unutar-nje-vanjsko i individualno-kolektivno. Stoga su, primjerice, o pojedinom pitanju spoznajno relevantni i Marx (vanjsko-kolektivno), ali i Fromm (unutarnje-individualno). Drugi se dio spomenute sintagme odnosi na razine i stanja svijesti, domenu subjektivnog iskustva svakog pojedinca o kojemu se unatoč tome može nešto reći i kojemu se mogu pronaći određene zakonitosti.

Wilber smatra da je svaka spoznajna disciplina u načelu valjana, da u sebi nosi nešto istinito, što bismo trebali prihvatiti, ali i ono neistinito, što bismo trebali odbaciti. Utoliko nas nečemu imaju naučiti i kvantna fizika i umjetnost, i neurologija i misticizam. Ovo je načelo posebno zanimljivo u kontekstu „razvojnih istina” (moj termin; autorov je „istina, ali parcijalna”), istina pojedinog životnog stadija pojedinca ili razvojne epohe društva koje se u oba slučaja budućim razvojem sagledavaju u potpuno novom svjetlu.

Knjiga “Trump and a Post-Truth World” kratko je djelo od 149 stranica koje, kako autor sam priznaje, ne pretendira da bude akademsko djelo, već nešto bliskije vrlo dugačkoj kolumni u ozbiljnim nacionalnim novinama. Knjiga je pisana tri mjeseca nakon inauguracije predsjednika Trumpa. Podijeljena je na tri dijela: *An Overview*, *The Territory* i *The Immediate Future*, koji su pak podijeljeni na poglavlja. No, budući da se temeljne ideje često ponavljaju, produbljuju i međusobno uspoređuju, u ovom ću se

prikazu usredotočiti na predstavljanje šest temeljnih ideja (koje numerički označavam u daljnjem tekstu) umjesto kronološkog pregleda poglavlja. Premda knjiga nije ni dugačka ni jezično teška, obrađuje velik broj tema i područja pa će ovakav pristup nužno morati biti samo ilustrativan.

1. EVOLUCIJA POJEDINACA I DRUŠTAVA KROZ PRIZMU RAZVOJNIH RAZINA

Wilberov je pristup inherentno evolucijski: pojedinci evoluiraju kako za života tako i promatrano povijesno. Ovisno o brojnosti pojedinaca na određenoj razvojnoj razini, evoluiraju i društva u cjelini. Evolucija teži prema sve naprednijim, uključivijim i kompleksnijim obrascima koji „transcendiraju, ali uključuju” prijašnje razine. Svaki pojedinac rođenjem kreće od prve razine te ne može preskočiti nijednu od njih. Utoliko je evolucija benigna pojava koja ima najbolje, čak i moralne namjere za čovječanstvo. Njegov model uključuje samostalno konceptualizirane razvojne razine, no uvjeren je da je istih 6–8 razina sličnih ili čak i istih karakteristika prisutno u modelima svih relevantnih teoretičara.

Ovisno o načinu gledanja na svijet i sadržaju svijesti, te o identitetima koji formiraju unutarnje iskustvo, Wilberov model razvojne stadije, koji su snažno prisutni u današnjem političkom polju, dijeli na (prikazane uz vrijednosti koje ih obilježavaju):

Ego-centrične („crvene”): moć i djelovanje; predkonvencionalnost (pravila kao ograničenje slobode); sebičnost; dominacija; narcizam; heroizam; hedonizam; „Budi ono što jesi i radi što želiš bez ograničenja“;

Etno-centrične („jantarne”): tradicionalne vrijednosti; stabilnost i smisao; samožrtvovanje; dužnost; konformizam; pravda; krivnja; rasizam; seksizam; ksenofobija; ekstremna osjetljivost na terorizam i migrante; homofobija; pretjerani patriotizam;

Globalno-centrične:

„**narančaste**”: vrijednosti moderne; racionalnost i znanost; uspjeh; napredak; izvrsnost; profit; autonomija; prosperitet; optimizam; samodostatnost; objektivnost; tehnologija; individualizam;

i „**zelene**”: vrijednosti postmoderne; pluralizam i multikulturalnost; egalitarnost; snažna briga za okoliš; feminizam; socijalizam; održivost; zajednica; mir; briga;

Kozmo-centrične („plave”): samo postojanje iznad materijalnih vrijednosti; fleksibilnost; spontanost i funkcionalnost; znanje i kompetencija (iznad moći ili statusa); integriranje različitosti; egalitarnost, ali uz prirodne hijerarhije.

U svakom povijesnom trenutku jedna je razina razvojno vodeća te, ako je zdrava i obavlja svoju ulogu savjesno, nalazi najadekvatnije, najkompleksnije i najinkluzivnije forme organizacije koje su dostupne evoluciji u poje-

dinoj točki vremena. Tako je, primjerice, uspon jantarnih etnocentričnih vrijednosti bio zaslužan za mogućnost ljudi da se okupe u goleme grupe, primjerice kraljevstva, carstva i nacije sa zajedničkim i dijeljenim identitetom. Globalno-centrična je narančasta razina pak u 18. i 19. stoljeću bila pokretač ukupnog razvoja koji je bio zaslužan, među ostalim, za ukidanje ropstva na čitavom planetu.

Danas pak ove razine nisu više razvojno vodeće, a tu ulogu od šezdesetih ispunjava zelena razina. Stoga njihovo međusobno natjecanje, smatra Wilber, najbolje opisuje termin „rat kultura” (engl. *culture wars*) koje mnogi analitičari primjećuju kao važnu karakteristiku recentne povijesti. Wilberov je doprinos da uzrok tih tenzija smješta ne toliko ili samo u rat političkih uvjerenja ili nekakvih, nazovimo ih „neusidrenih” vrijednosti, već u rat razvojnih faza kroz koje svaki čovjek, a onda i društvo, moraju proći.

U najopćenitijim crtama, razvojne razine i njihovu evoluciju pratimo i povijesno u zapadnim društvima. Tako je, primjerice, narančasta razina svojim novim globalno-centričnim vrijednostima povela Prosvjetiteljstvo. Glavni uspjesi su joj tada bili jednaka prava i pravda za sve, ukidanje ropstva, olabavljanje religijskih dogmi i početak demokratskih procesa. Tada su se ovakve vrijednosti smatrale lijevima, progresivnima i vodećima. No danas, zbog pojavljivanja viših razina, smatraju se desnim, često regresivnim, pa u razvijenim zemljama više nisu u ulozi vodeće razine. Wilber smatra da je sljedeća razvojna razina, zelena, nastala šezdesetih, te da je svojim nastajanjem čitavu političku debatu pomaknula za jedan stupanj gore. Stoga od tada zelenu razinu nazivamo lijevom, progresivnom i vodećom, a narančastu desnicom.

2. KRITIKA SUVREMENE ZELENE RAZVOJNE RAZINE

Wilberova je centralna preokupacija u knjizi propitivanje utjecaja zelene razvojne razine od preuzimanja uloge voditelja razvoja u posljednjih tričetvrt stoljeća. Taj utjecaj vidi kao evolucijski pozitivan u prvoj svojoj polovici, a presudno negativan u drugoj. Tako apostrofira velike uspjehe pokreta za ljudska prava, globalni pokret za okoliš i održivu ekonomiju, feminizam, osjetljivost na diskriminaciju svih vrsta manjina, ali i filozofsko shvaćanje važnosti „konteksta” u svakom razumijevanju, te općenito usmjerenje na „uključivost”.

Kasnije je zelena razina, smatra, zaglibila u ekscese postmodernizma koji su bili tako duboki da je postupno izgubila samu sposobnost vođenja društvenog razvoja. Wilber izdvađa *aperspektivno ludilo* koje je dovelo do jedinog mogućeg odgovora – *nihilizma* i *narcizma*. Pod *aperspektivnim ludilom* smatra uvjerenje da ne postoji istina koja bi bila objektivno i univerzalno važeća, te rezultirajuće kontradikcije i nekonzistent-

nosti. Primjerice, ako ne postoji istina, ne postoji ni istinit smjer razvoja te stoga, po definiciji, gubimo sposobnost vođenja evolucije i evolucije same. Nihilizam je posljedica dekonstrukcije ideje istine: nepostojanje uvjerenja u stvarne (bolje i lošije) vrijednosti, obvezujuće moralne pozicije, univerzalne i kolektivne istine itd. Narcizam je pak posljedica nihilizma, utoliko što je u odsutnosti obvezujućih normi ponašanja pojedinac bačen u ralje samo svojih želja i prohtjeva. Spoj ove tri kategorije Wilber naziva kulturom postistine.

3. DUBLJI UZROK UGNJETAVANJA

Jedan od zanimljivijih Wilberovih pokušaja rekonceptualizacije pojma koji asociramo sa zelenim razvojnim stupnjem, te koji im je oboma od presudne važnosti jest pojam *ugnjjetavanja*. Povijest zelenog razvojnog stupnja u velikoj je mjeri povijest pokušaja iskorjenjivanja ugnjetavanja u svim svojim pojavnim oblicima, što je, i prema Wilberu, cilj vrijedan svake pohvale. No, Wilber smatra da taj razvojni stupanj sasvim pogrešno procjenjuje glavni uzrok ugnjetavanja te da stoga na pogrešan način pristupa njegovu iskorjenjivanju. Tamo gdje zeleni razvojni stupanj vidi prisutnost (povijesno gotovo univerzalnog) ugnjetavajućeg faktora u obliku opresivnih dominatorskih hijerarhija (primjerice ugnjetavanje koje provodi pojedini spol, rasa, vjera ili uvjerenje, ekonomska ili politička organizacijska forma ili predrasuda), Wilber vidi manjak razvoja. Primjerice, glavni razlog univerzalnosti ropstva pred 2000 godina nije bila prisutnost ugnjetavajućeg faktora koji bi potiskivao globalno-centrične zelene identitete i vrijednosti (koji su po definiciji protiv ropstva), već činjenica da se ti identiteti i vrijednosti još nigdje nisu razvojno ni pojavili. Stoga se u pokušaju iskorjenjivanja ugnjetavanja umjesto fokusiranja na vanjske forme (primjerice seksizam, kapitalizam ili antisemitizam) valja usredotočiti na unutarne realitete ljudi. Pomak u razvojnom stupnju, bilo pojedinca bilo grupe, automatski dovodi i do ukidanja ugnjetavanja jer su viši stupnjevi budući da „transcendiraju, ali uključuju” uključiviji, kompleksniji i sposobniji za više oblike suosjećanja, a volja za ugnjetavanjem je prisutna po definiciji unutar nižih razvojnih razina.

4. RAZVOJNE I DOMINATORSKE HIJERARHIJE

Wilber uvodi vrlo zanimljivu i analitički plodnu podjelu na razvojne (ili aktualizacijske) i dominatorske hijerarhije. Dominatorske hijerarhije, primjerice mafija ili kastinski sustav, zaista su duboko diskriminirajuće, dominirajuće, te u svakom pogledu negativne. Obilježene su fenomenom da se porastom pozicije u hijerarhiji uočava sve veća mogućnost i sve više ostvarenog ugnjetavanja.

Razvojne su hijerarhije, s druge strane, primjerice sveučilište ili sportski klub, uključujuće, integrirajuće i razvojno pozitivne. Karakteristično je za njih da je napredovanje u hijerarhiji obilježeno porastom autentične uključivosti i razumijevanja, a obilježeno je principom „transcendiraj i uključi” ili, drugim riječima, „diferenciraj i integriraj“.

Smatra kako razvojne hijerarhije kao inherentni dio svijeta vidi jedino plava razvojna razina, te kako je to jedan od njenih temeljnih doprinosa. Ovdje Wilber uključivost i razumijevanje razvojnih hijerarhija vidi kao puno dublje i fundamentalno drugačije od puke ideje egalitarizma koju nudi zelena razvojna razina. Naime, potonja se utemeljuje u posebnosti (pojedince, ali češće grupe) ili (nihilističkom) poricanju razina općenito, te stoga ne razumije da su razvojne hijerarhije inherentne stvarnom svijetu. Zelena razvojna razina je, pak, u zanosu da ukine svaku (navodno uvijek ugnjetavajuću) hijerarhiju, zanemarila mogućnost da sve hijerarhije nisu opresivne te je stoga, tamo gdje je u tome uspjela, ukinula i mogućnost razvoja kao takvog.

5. RAZVOJNE SILNICE KOJE SU DOVELE DO IZBORA PREDSJEDNIKA TRUMPA

Pogledajmo sada kako Wilber svoju teorijsku poziciju primjenjuje na konkretni izazov pobjede Donalda Trumpa na predsjedničkim izborima u SAD. Treba reći da je Wilber duboko protiv Trumpa, ali da to ne znači, kako bi se možda moglo očekivati, da je bespogovorni pobornik Trumpovih glavnih protivnika, tj. zelene razvojne razine s predsjedničkim kandidatom Hillary Clinton. Dapače, jedan je od glavnih argumenata knjige da su povijesno duboka zastranjenja te razine i dovele do izbora Donalda Trumpa.

Jedna je od glavnih takvih pogrešaka, smatra Wilber, kontradikcija nastala kao rezultat nominalnog vjerovanja u slijepi egalitarijanizam i epistemološki nihilizam (nepostojanje razvojnih razina i istine kao takve), te simultanog dubokog i stvarnog prezira prema nižim razinama (etnocentričnima i niže). Ovakav paradoks teorijske pozicije i afektivnog stava najbolje ilustrira trenutak iskrenosti Hillary Clinton koja je zavapila: „Pola Trumpovih pobornika su košara bijednika!“. Isključene iz društvenog političkog dijaloga, i duboko neshvaćene, crvene, jantarne, pa i narančaste razvojne razine zamrzile su zelenu, te na protestnom valu u velikom postotku glasali za Trumpa. Od 60% stanovnika SAD koji su na etnocentričnim ili nižim razinama velika je većina glasala za Trumpa.

Trumpova je glavna karakteristika, smatra Wilber, da mu je retorika u cijelosti protiv zelene razine.¹ Osim toga, spustio se „najniže” od svih

1 Zanimljivo je primijetiti da je i Wilberova retorika primarno antizelena. Stoga bi nam se moglo učiniti da obojica progovaraju iz sličnog ili istog mjesta. Wilber bi na to odgovorio

visokih političara u zabilježenoj povijesti pa su mu tako jantarno etno-centrični i crveno-egoistični retorički manevri svakodnevnica. Stoga je njegov izbor i aktivirao glasače tih razina, te njihove probleme i ideje doveo u domenu političkog dijaloga. Stoga se Trumpov izbor, smatra Wilber, najbolje može objasniti spojem antizelene retorike i ideja u vrijeme općeg antizelenog gnjeva većine birača.

Kao Trumpovu najveću i sasvim nenamjeravanu zaslugu Wilber vidi ni manje ni više nego spašavanje samog pojma istine. Naime, količina i frekvencija Trumpovih laži i pozivanja na „alternativne činjenice” i „alternativne istine” bile su toliko snažne, nelagodne i tako očito neistinite da je zelena razina, koja je prethodno i sama sudjelovala u relativiziranju pojma istine, sada naglo preokrenula tezu i počela se pozivati na istinu u borbi protiv Trumpovih laži.

6. DVA PUTA PREMA BOLJOJ BUDUĆNOSTI

Wilber vidi dva puta prema boljoj budućnosti u kontekstu dvostruke katastrofe zatajenja zelenog vodstva i Trumpovog predsjedništva u SAD: izlječenje bolji zelene razine ili pojava plave kao vodeće.

Za izlječenje zelene razine kao vodeće razine presudno je, prvo, uvidjeti da postoje razvojne razine pa stoga ne treba ismijavati i odbacivati one niže, već ih suosjećajno ponovno uključiti u nacionalni politički dijalog i pomoći im da kroz razvojne hijerarhije napreduju prema višim i boljim načinima spoznavanja i postojanja. Osim toga, potrebno je vratiti se na „istinite, ali parcijalne” uvide postmodernizma u svojoj umjerenoj formi. Ovdje se Wilber prvo fokusira na kontekstualizam, prihvaćajući tezu da je svaka istina kontekstualno određena, ali inzistira da su neki konteksti univerzalni pa da, unatoč tome, možemo i moramo govoriti o apsolutnoj istini. Nakon toga analizira konstruktivizam, u kojemu kao istinit dio vidi tezu da su istine sukonstruirane, ali dodaje, da unatoč tome, postoje „intrinzični elementi” koji uzemljuju tu konstrukciju. Svaki pojedinac i svaka razvojna razina sukonstruiraju stvarnost ovisno o idejama koje ih formiraju, te je stoga za ukupni razvoj potrebno vodstvo najviše moguće razine, a za bilo kakav pokušaj cjelovite spoznaje uvid u istine i uključivanje svih razina. Konačno, potrebno je sagledati aperspektivizam, uvid da ne postoje ahistorijske, date ili privilegirane perspektive u svjetlu razvojnih razina.

Drugi je način povratka na pozitivan razvojni put pojavljivanje plave razvojne razine kao vodeće, no o ovoj mogućnosti Wilber progovara rela-

pozivanjem na svoje načelo “pre and post-phalacy” (greška dviju perspektiva) u kontekstu razvojnih hijerarhija, tj. polazištem da se nešto može napadati od „ispod”, a time nas vući prema dolje – kao Trump – ili od „iznad” i time nas vući prema gore, kao plave i više razvojne razine.

tivno šturo. Novina je plave razine da jedina uviđa *razvojnost* svih razina ispod sebe te da stoga jedina prihvaća i uključuje sve razine. Širenje plavih perspektiva bi, prema Wilberu, automatski ukinulo aperspektivno ludilo (jer se istina smješta u razvojnost i napredak u hijerarhiji spoznaje) i nemoćnost vodstva koja je bila njegova posljedica. Stoga treba očekivati da jedino daljnja kolektivna evolucija, te širenje plavih vrijednosti u društvu može pridonijeti pravom uvažavanju i olakšavanju razvoja pojedinaca i društava u koje se udružuju.

* * *

Knjiga "Trump and a Post-Truth World" posebno je stimulativna analiza problema na suvremenoj ljevici, dubljih uzroka izbora Donalda Trumpa za predsjednika SAD-a, te pokušaj razumijevanja ukupne dinamike društvene promjene. U sva tri slučaja Wilber donosi inovativnu analizu koja će svakako doprinijeti ukupnoj debati o ovim pitanjima, a ističe se vremenskom perspektivom dugog trajanja, eklektičnim i sinergijskim korištenjem raznih pristupa i spoznajnom dubinom analize. Usprkos tome, teško je previdjeti da analiza ostaje pomalo općenita, nedovoljno potkrijepljena činjenicama, s previše ponavljanja i s nedovoljno artikuliranom strukturom teksta, te utoliko nije do kraja akademski uvjerljiva.

Značajan je to doprinos, no ne i kulminacija dubljeg studija ovih tema, osobito u onom dijelu gdje se dotiču politički fenomeni. Mogli bismo reći, koristeći se terminom samog Wilbera, da su teze iznesene u ovoj knjizi vrlo vjerojatno „istinite, ali parcijalne”, te da je knjiga stoga, ukupno govoreći, „razvojna istina”, korak u pravom smjeru u kreiranju sveobuhvatnije i temeljitije politološke analize. Knjiga se posebno može preporučiti istraživačima i ostalim zainteresiranim koje zanima sjecište politologije, psihologije i filozofije, onima koje zanimaju fundamentalna objašnjenja političkih fenomena, te kao svojevrsni “self-help” progresivnim ili lijevim čitateljima koji smatraju da svjetonazori i politike koje im u ovom globalnom političkom trenutku nudi suvremena ljevica nisu u potpunosti uvjerljivi.

Mario Pallua, MA (Cantab)

FLORIAN BIEBER I DARIO BRENTIN (UR.)

SOCIAL MOVEMENTS IN THE BALKANS: REBELLION AND PROTEST FROM MARIBOR TO TAKSIM

London i New York: Routledge. 2019, str. 190.

Florian Bieber i Dario Brentin uredili su za Routledge zbornik naslova *Social Movements in the Balkans: Rebellion and Protest from Maribor to Taksim*, u kojem daju presjek nekih od najvažnijih prosvjeda koji su se dogodili na jugoistoku Europe od izbijanja svjetske ekonomske krize 2009. godine. Riječ je o raznorodnom zborniku koji se sastoji od ukupno devet poglavlja, uključivši uvodno poglavlje Biebera i Brentina. Zbornik se bavi događajima iz Slovenije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Turske i Grčke. S obzirom na relativno rijetke akademske analize društvenih pokreta u ovom djelu svijeta, riječ je o dobrodošlom doprinosu, kojeg će zainteresirana publika u društvenim znanostima čitati sa zanimanjem.

Osnovna je polazišna točka ove knjige – kako ju sumiraju Bieber i Brentin u uvodnom poglavlju – da su zemlje na jugoistoku regije s izbijanjem velikih prosvjeda nakon 2010. godine završile jednu fazu, a započele novu. Moglo bi se to sumirati na slijedeći način: tranzicija prema liberalnom i demokratskom političkom i ekonomskom poretku je završila, ali ono što je nastalo u ovim zemljama uglavnom nije zadovoljavajuće, niti iz političke niti iz ekonomske perspektive. Sve zemlje koje se ovdje analiziraju pate od perifernog ekonomskog položaja, od devastacija neoliberalne politike, te od deindustrijalizacije. To uključuje i Sloveniju koja se obično uzima kao primjer uspješne konvergencije sa zapadnim zemljama. Također, sve zemlje u regiji imaju nedjelotvorne političke sustave koji su obilježeni korupcijom, elitističkim zatvaranjem kanala participacije, a u nekim slučajevima i etničkim i nacionalističkim zarobljavanjem države na korist uskih elita. Protiv se ovih procesa „europeizacija” pokazuje kao nedovoljno efikasan lijek. U takvom kontekstu, razloga za prosvjede ima napretek.

Ova knjiga ima nekoliko prednosti i mana. Prva je prednost ove knjige što nije isključivo fokusirana na zemlje bivše Jugoslavije, već pokušava inkorporirati i druge zemlje u regiji poput Bugarske, Turske i Grčke. Implicitna je pretpostavka da u ovom djelu svijeta postoji dovoljno slična konstelacija ekonomskih i političkih faktora koja omogućava usporedbu. To se

prije svega odnosi na postojanje nezadovoljavajućih oblika liberalne demokracije, te na periferni ekonomski status tih zemalja. Za čitatelje koji imaju komparativnu orijentaciju ovaj je pristup svakako veliki bonus.

Druga je prednost ove knjige što je raznorodna metodološki. Poglavlja variraju u metodama koje koriste i u tipu empirijskog materijala koji se analizira: kvalitativni intervjui, multivarijantna analiza anketnih podataka, analiza društvenih mreža, analiza prostornog aspekta društvenih pokreta, komparativna analiza malog broja slučajeva itd. Tako istraživači koji se zanimaju za društvene pokrete mogu ovdje potražiti inspiraciju za vrlo različite pristupe istom fenomenu. S obzirom na to da su društveni pokreti kompleksni i višedimenzionalni fenomeni, ovakav je eklektični pristup ne samo vrlina nego i nužnost.

Međutim, knjiga ima i nekoliko mana. Najprije, sigurno je da bi knjizi dobro došao sustavniji pokušaj lociranja zajedničkog nazivnika. Uvodno poglavlje postavlja par teza koje tome služe. Prije svega, Bieber i Brentin citiraju poznati esej o „tragediji zajedničkih dobara” Garetta Hardina, te se pitaju da li državama na jugoistoku Europe – koje bi se trebale brinuti za javna dobra – zapravo nedostaje volje i sposobnosti da to zaista i čine, već uvećavaju moć i bogatstvo uske manjine na vlasti i pri vlasti. Pitanje je poticajno za razmišljanje, ali se ostala poglavlja na njega ne referiraju. Također, knjizi bi dobro došlo završno poglavlje koje bi pokušalo sumirati sve što su prethodna poglavlja pokazala. Ovako je čitatelj prisiljen sam razmisliti o poukama koje su zajedničke svim poglavljima.

Drugo, poglavlja su neujednačena u tome koliko se koriste konceptima i teorijama koja su formirana u literaturi o društvenim pokretima, bilo u sociologiji ili u političkoj znanosti. Uglavnom se autori ne referiraju na ovu literaturu, što je neobično za knjigu koja riječ „društveni pokreti” sadrži u naslovu. Pristupi i koncepti, kao što su mobilizacija resursa, framing, struktura političkih prilika, problem kolektivne akcije, kolektivni identiteti, interpersonalne mreže, ciklusi i valovi osporavanja itd., dobro su utemeljeni pojmovi društvenih znanosti koji cirkuliraju već više desetljeća. Ovdje se pojavljuju sporadično i bez ambicija da sakupljena empirija povratno utječe na te teorije, tj. da ih testira ili na bilo koji način modificira. Tako ostaje nejasno kako bi neki istraživač koji se bavi društvenim pokretima u, primjerice, Latinskoj Americi ili jugoistočnoj Aziji, mogao profitirati od čitanja ove knjige.

Za sve istraživače koji se bave društvenim pokretima na jugoistoku Europe ova će knjiga biti nužan dodatak biblioteci. Eksplozija društvenog bunta koja se dogodila u Mariboru ili za vrijeme „bebolucije” u BiH do danas se stišala. Međutim, sama je pojava tih fenomena pokazala da nije sve mirno ispod površine. Osim toga, ti su prosvjedi dodali novi kulturni talog u tumačenju svakodnevice, formirali su nove formalne i neformalne

MARKO GRDEŠIĆFLORIAN BIEBER I DARIO BRENTIN (UR.), SOCIAL MOVEMENTS IN THE BALKANS:
REBELLION AND PROTEST FROM MARIBOR TO TAKSIM

kolektivne aktere, te mnoštvu pojedinačnih aktera dali nove pouke o tome kako doprinjeti društvenim pokretima. Samom svojom pojavom, tj. svojim demonstracijskim efektom, te su epizode pokazale da društva na jugo-istoku Europe nisu uplovila u stabilnost konsolidiranih demokracija. U nekim oblicima nastavci ovih događaja tek slijede. Istraživači društvenih pokreta na to trebaju obratiti pažnju.

Marko Grdešić